УДК 32.019.51

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.35.19>

МЕТОДИ ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РФ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Олександр Данилюк

*Громадська організація «Центр оборонних реформ»
вул. Хрецастик, 7/11, 02000, м. Київ, Україна*

У статті проведено комплексний аналіз теоретичних і практичних аспектів застосування методів гібридної війни РФ на сучасному етапі.

Визначено, що в міждержавних конфліктах ведення гібридної війни передбачає використання невійськових методів у комбінації із загрозою застосування військових засобів для здійснення впливу на уряд іншої держави та встановлення так званого зовнішнього контролю над внутрішньою та зовнішньою політикою такої держави.

Досліджено особливості вжиття активних заходів РФ як передумови для досягнення кінцевої мети гібридної війни, якою є встановлення власного контролю за урядом іншої держави. Виявлено, що методи гібридної війни РФ включають таємний вплив, спрямований на послаблення противника та здійснюваний невідомо для об'єкта та інших міжнародних гравців. Такий вплив представлений рефлексивним управлінням, що здійснюється у прихований спосіб для досягнення бажаної поведінки об'єкта.

Розглянуто використання Росією методу дезінформації як одного з інструментів рефлексивного управління, а також роль ЗМІ у здійсненні прихованого впливу на об'єкт шляхом поширення маніпулятивної інформації в інформаційному просторі супротивника. Охарактеризовано такий метод ведення гібридної війни РФ, як астротурфінг – створення імітаційних подій у фізичному та інформаційному просторах задля введення об'єкта впливу в оману.

Підкреслено, що гібридній війні притаманні багатовимірні операції, в яких відбувається синхронізоване застосування комплексних атак на вразливість в різних сферах суспільного життя держави, що підпорядковані єдиному неочевидному замислу.

Виявлено, що своєчасне розкриття замислів гібридних операцій, як і протидія ним, вимагає спільного усвідомлення гібридних загроз усіма стейкхолдерами, а саме урядом, громадянським суспільством та міжнародним співтовариством, а також їхнє тісне співробітництво. Запропоновано рекомендації для ефективного протистояння здійснюваним методам гібридного впливу, серед яких ключовими є спільний моніторинг проявів активних заходів РФ, обмін інформацією для розуміння та усунення своїх вразливостей.

Ключові слова: гібридна війна, невійськові засоби впливу, дезінформація, активні заходи, зовнішній вплив.

У численних дослідженнях гібридної війни, що з'явилися після російської агресії проти України в Криму та на Донбасі, часто можна зустріти термін «війна не за Клаузевіцем», яким, зокрема, намагаються протиставити природу сучасних воєн (некласичних) війнам минулого (класичним) [1, с. 120]. Водночас термін «війна не за Клаузевіцем», або «нетринітарна війна», був введений відомим ізраїльським воєнним теоретиком Мартіном ван Кревельдом для сучасних конфліктів низької інтенсивності. Він описує у зв'язку з цим переважно іррегулярну та нетрадиційну війну [2], що відображає природу багатовимірних геополітичних протиборств сучасності, де превалюють невійськові засоби.

Проте природу війни визначають не лише засоби її ведення. З визначення самого К. Клаузевіца, де «війна – це акт насильства, що має на меті примусити противника вико-

нати нашу волю» [3], можна переконатись у тому, що метою війни як у традиційних конфліктах минулого, так і сьогодні залишається вплив на противника для досягнення бажаного для суб'єкта впливу результату (бажаної поведінки противника). У традиційних війнах минулого, принаймні за визначенням К. Клаузевіца, такий вплив обмежувався примусом через застосування військового насильства. У протистояннях сучасності насильство як засіб впливу поступається іншим ненасильницьким засобам. Останні ж нині активно використовуються різними акторами міжнародних відносин, зокрема Росією, в контексті її сьогодишнього позиціонування на світовій арені.

Враховуючи вищезазначене, метою статті визначаємо комплексний аналіз теоретичних і практичних аспектів застосування методів гібридної війни РФ на сучасному етапі.

У своїй відомій доповіді про гібридну війну, головні тези якої згодом були викладені у статті «Цінність науки в передбаченні», начальник Генштабу Збройних Сил РФ Валерій Герасимов також звертає увагу на зміну форм вирішення міждержавних протиріч. Генерал Герасимов підкреслює, що в сучасних конфліктах методи боротьби зміщуються в бік комплексного вжиття політичних, економічних, інформаційних та інших невійськових заходів. Проте реалізація таких гібридних методів, на думку В. Герасимова, має здійснюватися з опорою на військову силу, а кінцевою метою гібридної війни є позбавлення іншої держави фактичного суверенітету (тобто здатності самостійно визначати свою політику) без захоплення її території [4].

Таким чином, відповідно до В. Герасимова, гібридною війною є активне комплексне використання невійськових методів в комбінації із загрозою застосування військових методів для здійснення впливу на уряд іншої держави та встановлення так званого зовнішнього контролю над внутрішньою та зовнішньою політикою такої держави. Попри те, що В. Герасимов наголошує на приматі невійськових методів, військове насильство (загроза його застосування) в його парадигмі залишається одним із важливих засобів впливу.

Визначення генерала В. Герасимова також вказує на хибність оцінювання дестабілізації як кінцевої мети гібридної війни. Кінцевою метою є встановлення власного контролю за урядом іншої держави, а дестабілізація є лише засобом досягнення такої мети. При цьому конвенційна військова компонента покликана закріпити досягнений переважно невійськовими (або нетрадиційними військовими) методами результат, стабілізувати бажану для агресора ситуацію. Застосування такої моделі з боку РФ спостерігалось під час подій 2014 року у Криму та на Донбасі. Крім того, відповідну модель РФ намагалася застосувати впродовж операції «Руская весна» для створення так званої Новоросії в Україні.

Варто зауважити, що, за визначенням В. Герасимова, уряд В. Януковича, в якому російські громадяни та офіцери російських спецслужб обіймали високі посади навіть у секторі національної безпеки та оборони, мав чіткі ознаки російського «зовнішнього управління» принаймні в цих секторах. Для досягнення цього результату РФ не застосовувала військові операції, тому для кращого розуміння гібридної війни особливо корисним є аналіз російських активних заходів, що були передумовою для встановлення такого контролю.

Порівнюючи війну із загальними кримінальними злочинами, зауважуємо, що від геополітичного «розбою» війна дедалі сильніше зміщується в бік геополітичного «шахрайства». Примус дедалі частіше підмінюють інші форми ненасильницького впливу.

Колишній декан Гарвардського інституту державного управління імені Дж. Кеннеді та автор концепцій «м'якої» («soft power») і «розумної сили» («smart power») Джозеф Най також розглядає військові та невійськові засоби зовнішньої політики як засоби геополітичного впливу. Так, військова сила застосовується для примусу до певних дій та стримування

від певних дій через методи примусової дипломатії, використовуючи загрозу війни. Водночас військова сила може також використовуватись як засіб заохочення об'єкта впливу до бажаних дій через надання захисту і військової допомоги, участь у військово-політичних союзах. Економічна сила може застосовуватись як для заохочення через надання об'єкту впливу економічних переваг і стимулювань, так і для примусу через дискримінаційні заходи. Міжнародна газова політика РФ є хрестоматійним прикладом застосування такої економічної сили, поєднуючи елементи як підкупу, так і шантажу. «М'яка сила» ("soft power") має спокушувати об'єкт впливу до співробітництва через привабливість культури та суспільних цінностей та спирається у своїй реалізації на публічну дипломатію [5].

Попри те, що всі перелічені Дж. Наєм форми зовнішньої політики (у тому числі, ті, що спираються на військові спроможності) є засобами впливу, їх більшість здійснюється державою з публічних позицій. Водночас підривна діяльність, яка лежить в основі гібридної агресії (та якій підпорядковані всі інші, зокрема публічні, дії держави-агресора), здійснюється таємно у спосіб, що передбачає неможливість розкриття реального спонсора або принаймні залишає можливість спонсору для правдоподібного заперечення власної участі. Таким чином, гібридній війні притаманний таємний вплив, що спрямований на послаблення противника, та має здійснюватися невідомо для об'єкта та інших міжнародних гравців.

В основі вищезгаданого таємного впливу лежатиме не боротьба за «серця та мізки» через інструменти офіційної пропаганди, а методи рефлексивного управління, тобто вплив на прийняття об'єктом рішень через нав'язування йому таких вихідних даних, на підставі яких він діє бажаним для маніпулятора чином, тобто йдеться не про переконання, а про саме програмування думок і прагнень людей, їхніх настроїв та психічного стану задля забезпечення такої поведінки, яка необхідна групі впливу. Рефлексивне управління здійснюється у прихований спосіб, не помітний об'єкту маніпуляції. Метою рефлексивного управління є досягнення бажаної поведінки об'єкта (окремих осіб чи соціальних груп), отже, саме рефлексивне управління стає для РФ головним знаряддям сучасної війни.

Серед інструментів рефлексивного управління окремо варто зупинитися на дезінформації, яку деякі дослідники інколи плутають з пропагандою. На цю поширену помилку звертав увагу заступник начальника дезінформаційного підрозділу розвідки радянської Чехословаччини Ладіслав Біттман, зазначаючи, що громадська думка є лише однією (не найбільш головною) ціллю дезінформації, оскільки більшість дезінформаційних ігор призначена для маніпулювання елітами і не отримує ніякої публічності [6].

Як і під час військового маскування, основною одиницею дезінформації є інтерпретаційна помилка. Для досягнення такої помилки дезінформаційні підрозділи створюють спеціальні умови (події) у фізичному, інформаційному та віртуальному просторах [7]. За рахунок цього в об'єкта впливу відбувається підміна реальних причинно-наслідкових зв'язків сконструйованими. Стратегічній дезінформації притаманно також формування в об'єкта впливу стійких поведінкових реакцій (дій без роздумів за заданими шаблонами). Прикладом такої стійкої реакції є орієнтація на авторитетів (лідерів суспільної думки, ЗМІ), не піддаючи сумнівам та перевірці те, що від них виходить. Створення таких авторитетів є прикладом формування дезінформаційних умов у фізичному та інформаційному просторах.

Попри те, що маніпулювання елітами залишається більш важливою ціллю дезінформації, роль ЗМІ в такому маніпулюванні з часів Холодної війни суттєво зросла. Медіареальність, яка часто не ґрунтується на фактах та аналітиці, підмінює доповіді урядових структур та навіть спеціальних служб. За сучасного інформаційного перевантаження

навіть посадові особи (члени національних урядів та парламентів), що ухвалюють політичні рішення, часто не мають можливості глибоко розбиратися в експертному аналізі тих чи інших процесів, керуючись оцінками, що сформовані ЗМІ. Це стосується, зокрема, ухвалення рішень у дуже спеціальних сферах національної безпеки та оборони, зовнішніх відносин, економіки, енергетики, охорони здоров'я, соціальної політики тощо.

Під час визначення ролі ЗМІ як інструментів гібридної війни варто усвідомлювати, що для здійснення прихованого впливу, впливу на ворожу або скептичну щодо РФ аудиторію засоби офіційної кремлівської пропаганди ("Russia Today", "Sputnik", державні та відкрито лояльні телеканали тощо) не є ефективними. Отже, головним знаряддям є можливість розміщувати матеріали в об'єктивних та популярних ЗМІ, в тому числі у країнах Заходу.

Проте активні заходи не обмежуються розміщенням маніпулятивних матеріалів у ЗМІ, а передбачають створення маніпулятивних подій, що в подальшому сприймаються оглядачами як природні. Такі події можуть мати різні задачі та масштаб, коливатись від «круглого столу» щодо участі українських повстанців у Волинській трагедії до направлення російських спецпризначенців під виглядом українських громадян захоплювати адміністративні будівлі в Криму та на Донбасі.

Створення імітаційних подій у фізичному та інформаційному просторах, формування штучної громадської думки задля введення об'єкта впливу в оману щодо нібито наявності суспільної підтримки чи не підтримки тих чи інших явищ, відоме як астротурфінг [8], є важливою складовою частиною гібридних операцій. Прикладами астротурфінгу є «ботоферми» («фабрики тролів»); організація мітингів та протестів за гроші («майданарбайтери»); створення організацій прикриття (фронтових організацій), що нібито представляють інтереси певних соціальних груп (етнічних, релігійних, професійних тощо) та здійснюють від їхнього імені заяви або висувають вимоги; використання маніпулятивних експертних заяв та обговорень; проведення маніпулятивних або фейкових соціологічних досліджень.

За часів Холодної війни Радянський Союз багато уваги приділяв створенню та таємній підтримці міжнародних організацій прикриття (фронтові організації ("front organizations"), на прапори яких (від імені яких) у подальшому радянські спецслужби могли здійснювати власні спеціальні заходи впливу). Суттєва частка активностей у цій сфері була зосереджена на підтримці діяльності антивоєнних організацій, що використовувались радянськими спецслужбами для забезпечення потреб власної зовнішньої політики, стримування міжнародного співтовариства від жорсткого реагування на дискредитацію військового та військово-технічного співробітництва в межах НАТО, розміщення та розробок нових озброєнь, формування на Заході суспільного запиту на визнання права СРСР на агресивну політику щодо країн Варшавського блоку в обмін на уникнення ядерного конфлікту [9].

До таких фронтових організацій традиційно відносять Всесвітню Раду Миру (World Peace Council), Міжнародний Інститут Миру (International Institute for Peace) [10], Християнську Конференцію Миру (Christian Peace Conference), Міжнародну Організацію Журналістів (International Organization of Journalists), Міжнародний Союз Студентів (International Union of Students), Всесвітню Федерацію Профспілок (World Federation of Trade Unions) тощо. Частина цих організацій після завершення Холодної війни припинила свою діяльність, але відновила її після початку агресії РФ проти України. Окрім традиційної для цих організацій діяльності щодо дискредитації НАТО, з 2013 року вони також активно підтримують російські наративи щодо нелегітимності уряду України та нібито численних злочин

Збройних Сил України проти мирного населення Донбасу. Жодна з цих організацій не засудила російську агресію.

У ході російської агресії проти України також застосовувався астротурфінг. Наприклад, у Криму Кремль активно використовував військовослужбовців російського Чорноморського флоту та членів їхніх родин для організації мітингів на підтримку від'єднання від України. На Донбасі та в Харкові у таких проросійських мітингах також брали участь російські громадяни, що завозилися на територію України автобусами з прилеглих областей РФ.

Гібридній війні притаманні багатовимірні операції, в яких відбувається синхронізоване застосування комплексних атак на вразливості в різних сферах суспільного життя держави, що підпорядковані єдиному плану та замислу, що не є очевидним. Наприклад, застосування торгових дискримінацій щодо окремих українських підприємств разом з інформаційними операціями та заходами індивідуального впливу може бути ознакою здійснення тиску на певні політичні групи або спробою регіональної дестабілізації. Також активні заходи з підризу українсько-угорських відносин насправді можуть бути інструментом стримування євроатлантичної інтеграції України, ніж розпалювання етнічного сепаратизму.

Своєчасне розкриття планів та замислів гібридних операцій, як і протидія ним, вимагає спільного усвідомлення гібридних загроз усіма стейкхолдерами, а саме урядом, громадянським суспільством та міжнародним співтовариством, а також їхнього тісного співробітництва під час виявлення та відбиття гібридних атак. Спільний моніторинг проявів, що мають ознаки активних заходів противника, обмін інформацією про аномалії дадуть змогу визначати «велику картину», розуміти наявні вразливості власної системи та шляхи усунення таких вразливостей.

Співробітництво у цьому аспекті між згаданими стейкхолдерами має здійснюватися на базі спеціальних постійних міжвідомчих та міжнародних виконавчих інституцій, в яких провідну роль мають відігравати органи національної безпеки та оборони як такі, що мають особливу експертизу у сфері підривної діяльності, здатні застосовувати спеціальні засоби збирання інформації про таку діяльність та вживати специфічних заходів оперативної протидії, не притаманні цивільним відомствам. Органи національної оборони, на які покладена відповідальність за загальну координацію урядових зусиль у разі військової ескалації, мають бути тісно залучені до планування гібридної оборони на етапах, де військові засоби не застосовуються. Таке залучення необхідне, зокрема, для того, аби вчасно виявити розгортання мереж нетрадиційної війни, які до початку ескалації будуть маскуватися під легітимну активність. Ці ж органи мають бути ключовими у формуванні системи національної стійкості (як загальноурядової, так і загальносуспільної).

Враховуючи вищезазначене, доходимо висновку про те, що гібридною війною є підривна діяльність, яка координується спеціальними службами противника, здійснюється відповідно до таємних планів та замислів шляхом комплексного застосування різних (переважно невійськових) засобів. Вони ж спрямовані на вразливість широкого діапазону суспільних функцій, кінцевою метою якої є позбавлення країни де-факто державного суверенітету та встановлення зовнішнього управління над її внутрішньою та зовнішньою політикою без захоплення території.

Проведення такої підривної діяльності здійснюється, однак, з опорою на військову силу і допускає застосування як нетрадиційної війни, так і безпосередніх конвенційних військових інтервенцій задля закріплення тимчасово досягнутого шляхом підривної діяльності результату, якщо такий результат є політично нестабільним і, як наслідок, недовговічним.

Побудова гібридної оборони вимагає формування виконавчих структур, здатних координувати загальноурядові, загальносуспільні та міжнародні зусилля, спрямовані на раннє виявлення, передбачення та протидію гібридним загрозам. Попри те, що гібридна оборона вимагає залучення всіх урядових та суспільних інститутів, як і під час планування та здійснення наступальних гібридних дій, провідну роль у цьому процесі мають відігравати органи національної безпеки та оборони, розвідувальні та контррозвідувальні служби (це стосується як національного, так і міжнародного рівнів).

Список використаної літератури

1. Герасимов Н. Современная эпоха войн гибридного типа. *Актуальные проблемы гуманитарных и социально-экономических наук*. 2016. № 10. С. 120–125.
2. Кревелд М. Трансформация войны. N.Y. : Gord S., 1991. 82 с.
3. von Clausewitz C. On War, trans. Col. J.J. Graham. New and Revised edition with Introduction and Notes by Col. F.N. Maude, in Three Volumes. Vol. 1. London : Kegan Paul, Trench, Trubner & C., 1918.
4. Герасимов В. Ценность науки в предвидении. *Военно-промышленный курьер*. 2013. № 8 (476).
5. Nye J.S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York : Public Affairs, 2004. 191 p.
6. Bittman L. The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View. Washington : Pergamon-Brassey's, 1985.
7. Почепцов Г. Операции влияния: современные представления военных и ученых. *Media Sapiens*. URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/8764/2011-10-30-operatsyy-vlyyanyya-sovremennye-predstavleniya-voennykh-y-uchenykh>.
8. Definition of Astroturfing. *Merriam-Webster Dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/astroturfing>.
9. Barlow J.G. Moscow and the Peace Offensive. *Heritage Foundation*. 1982. URL: <https://www.heritage.org/europe/report/moscow-and-the-peace-offensive>.
10. Gordievsky O., Rogatchi I. Sokea peili: Ihmisiä vallan ja vakoilun puristuksessa. *WSOY*. 1997. 523 p. URL: <https://www.goodreads.com/book/show/40093387-sokea-peili>.

HYBRID WAR METHODS OF THE RUSSIAN FEDERATION: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Oleksandr Danylyuk

*Non-governmental Organization "Centre for Defence Reforms"
Khreshchatyk str., 7\11, 02000, Kyiv, Ukraine*

The article provides a comprehensive analysis of theoretical and practical aspects of the application of hybrid warfare methods at the present stage.

It is determined that in interstate conflicts, hybrid warfare involves the use of non-military methods in combination with a threat of using military means to influence the government of another state and establish so-called external control over the domestic and foreign policy of such a state.

The article explores the peculiarities of active measures of the Russian Federation as a precondition for achieving the ultimate goal of a hybrid war – the establishment of their own control over the government of another state. It is revealed that hybrid war methods of Russia include a secret influence aimed at weakening the enemy and carried out as unknown for the object and other international players. This effect is represented by reflexive control, which is carried out in invisible way to achieve the desired behavior of the object.

The use of disinformation method by Russia as one of the tools of reflexive control, as well as the role of the media in the implementation of secret influence on the object by disseminating manipulative information in the media space of the enemy are considered. The article characterizes an astroturfing method of conducting a hybrid war of the Russian Federation as the creation of simulation events in the physical and information spaces in order to mislead the object of influence.

It is emphasized that hybrid warfare is characterized by multidimensional operations in which there is a synchronized application of complex attacks on vulnerabilities in various spheres of public life of the state, which are subject to a single non-obvious plan.

It was found that the timely revealing of hybrid operations plans, as well as countering them requires a common awareness of hybrid threats by all stakeholders – government, civil society and the international community, as well as their close cooperation. The article proposes recommendations for effective counteraction to the implemented hybrid influence methods, among which the joint monitoring of Russian active measures manifestations and an exchange of the information for understanding and elimination of the vulnerabilities are key.

Key words: hybrid war, non-military means of influence, disinformation, active measures, external influence.